

Vežanost poudarnih členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen

Nataša Jakop

IZVLEČEK: Prispevek¹ govori o pomenskem in skladenjskem razmerju med členkom in besedno vrsto, ob kateri članek stoji, oziroma členu in stavčnega členu, katerega del je članek. Osnovno merilo za delitev členkov je njihova vloga v stavku, povedi oziroma besedilu. Delitev glede na pomen je drugotna. Iz ponazarjalnega gradiva v SSKJ in primerov iz listkovnega gradiva na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša sem analizirala vežanost poudarnih členkov ravno, prav, posebno, predvsem, zlasti, celo, le, samo, edino, komaj, vsaj, tudi, približno, tako in skoraj.

ABSTRACT: The article discusses semantic and syntactic relationships between a particle and its adjacent part of speech, or between a particle and the sentence element in which it occurs. The basic criterion for division of particles is their role in the clause, sentence or text. Semantics-based division is of secondary importance. The author analysed the occurrences of the emphatic particles ravno, prav, posebno, predvsem, zlasti, celo, le, samo, edino, komaj, vsaj, tudi, približno, tako and skoraj on the basis of the illustrative examples in the Dictionary of Standard Slovenian and the card files held at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language.

1 Členki so danes v slovenskem jezikoslovju samostojna besedna vrsta. Od prislovov jih je prvi funkcijsko ločil J. Toporišič leta 1974. Od drugih besednih vrst se ločijo po oblikoslovnih značilnosti, odsotnosti vprašalnice, posebni skladenjski vlogi in pomenu. Kot nepregibna besedna vrsta nimajo oblikospreminjevalnih in oblikotvornih značilnosti. Členki v stavku niso stavčni členi, ker nimajo stavčnega pomena in se po njih ne moremo vprašati. Kot »stavčni nečleni« (Toporišič 1992: 308) spadajo k delom stavčnih členov in njihovih delov, ob katerih stojijo, pri čemer spadajo členki k drugemu stavčnemu vzorcu. (Toporišič 1982: 39.) Glede na odslkavo predmetnosti vzpostavljajo razmerje z govornim dogodkom.²

¹ Prispevek je povzetek dela diplomske naloge, ki je nastala pod mentorstvom doc. dr. Marje Bešter v študijskem letu 1998/99.

² A. Vidovič Muha deli besede glede na odslkavo predmetnosti na tiste, ki vzpostavljajo

Razločevanje členkov od drugih besednih vrst, predvsem od prislovov, povzroča težave tudi zaradi njihovega neustreznega pojmovanja in poimenovanja v jezikoslovni literaturi v preteklosti in ponekod še danes. Primeri členkov so zapisani od vsega začetka, tj. od Bohoričeve slovnice (1584). Kot samostojna besedna vrsta pa so prvič obravnavani šele v zadnji, Toporišičevi slovnici (1976). Slovarsko členki še danes niso besednovrstno določeni. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika členki niso samostojna besedna vrsta. Slovar jih uvršča med prislove (*tudi, baje, menda*), prislove v medmetni rabi (*res*), veznike v prislovni rabi in medmetni rabi (*saj*), veznike v prislovni rabi (*sicer*), glagole (*recimo, prosim*), v podgeslo pridevnika z besednovrstno oznako prislov (*posebno, dobro, gotovo*) in med členke (*naj*). Skupna značilnost členkov in prislovov je nepregibnost, vendar je prislov predmetno-pomenska beseda, ker izraža okolnosti prostora, časa in vzročnosti ter lastnostnosti. Prislov je v stavku samostojni stavčni člen, zato je razločevalna lastnost odsotnost vprašalnice pri členkih. Skladenjsko je prislov prislovno določilo. Členki ne morejo biti prislovno določilo,³ kar dokazuje primerjava skladenjskih vlog deležja in členska: tako poved z deležijskim prislovom kot poved s členkom lahko pretvorimo v dva glagolska stavka:

- *Kleče ga je prosil.* → *Klečal je in ga prosil.*

- *Morebiti ga je prosil.* → *Obstaja možnost, da ga je prosil.*

Pretvorba kaže, da se po členu za razliko od deležijskega prislova ne moremo vprašati s stavčno vprašalnico:

- *Kaj je delal? Klečal je. Prosil je.* → *Kako ga je prosil? Kleče.*

- *Kaj obstaja? Možnost.* + *Kaj je delal? Prosil.* → *Kaj je delal? Morebiti prosil.*

Dve stavčni vprašalnici v povedi s členkom kažeta, da je členek del druge stavčne strukture. To je primer skladenjskega ločevanja med prislovi in členki.

2 J. Toporišiču (1974: 48 in 1976) je osnovno merilo za delitev členkov na posamezne skupine njihov pomen v povedi. I. Černelič (1993) je osnovno merilo za delitev členkov njihova vloga v stavku in vezanost členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen. V prispevku je osnovno merilo za delitev členkov njihova vloga v stavku, povedi oziroma besedilu. Delitev členkov po pomenu je drugotna.⁴ Funkcijsko ločimo tri skupine členkov: navezovalni, naklonski in poudarni členki.⁵

2.1 Vloga navezovalnih členkov je vzpostavljati pomenska razmerja s sobesedilom. Njihov pomen je mogoče določiti le iz celotnega besedila ali v

zvezo s predmetnostjo, in tiste, ki vzpostavljajo razmerje z govornim dogodkom (medmeti, členki), pri čemer je medmet »slogovna varianta stavka« in členek »stavčnočlenska modifikacija«. Povzeto po predavanjih iz pomenoslovja v št. letu 1996/97.

³ Lahko so le del prislovnega določila: *Ravno tja sem namenjena. Zlasti poleti je vroče.*

⁴ Tudi v češki slovnici (1996) delijo členke glede na njihovo vlogo in šele drugotno glede na njihov pomen.

⁵ I. Černelič (1993) loči skladenjskonaklonske, naklonske, poudarne in navezovalne členke. Ker je skladenjskonaklonskim in naklonskim členkom skupna naklonska vloga: z njimi govorec izraža svoje razmerje do vsebine povedi in naslovnika, jih uvrščamo v eno skupino: naklonski členki v širšem smislu.

govorjenem besedilu iz okoliščin sporazumevanja.⁶ Večinoma se pojavljajo v govornih besedilih pri dvogovoru.

Primer:

A: *Jasna, v trgovino grem.*

B: *Prosim?* 'oprosti, kaj si rekla / nisem te slišala / lahko ponoviš ipd.'

2.2 Z naklonskimi členki govorec izraža svoje razmerje do vsebine, izražene v pomenski podstavi povedi, ali do naslovnika. Pri naklonskih členkih funkcijsko ločimo dve podskupini: skladijskonaklonske členke, ki določajo ali spreminjajo skladijski naklon povedi, in naklonske členke v ožjem smislu, ki ne vplivajo na skladijski naklon povedi.

Primer: pomenska podstava povedi *mama, iti, trgovina*:

- naklonski členek: *Verjetno je šla mama v trgovino.*

- skladijskonaklonski členek: *Ali je šla mama v trgovino?*

Pomenske skupine skladijskonaklonskih členkov so: vprašalni (*ali*), železni (*ko, na*). Pomenske skupine naklonskih členkov v ožjem smislu so: čustvovalni (*žal*), pritrjevalni (*da*), členki možnosti in verjetnosti (*verjetno*), mnenja, domneve (*baje*), zadržka (*pravzaprav*), nikalni členki (*nikakor*).

2.3 Poudarni členki so skladijsko del stavčnega člena v povedi. Njihova vloga je, da skladijsko okrepijo stavek oziroma poved.⁷ Poudarni členki lahko stojijo ob vseh predmetnopomenskih besednih vrstah. Stavčni člen, ob katerem stoji poudarni členek, dobi v povedi določen pomenski odtonek. Stavki s poudarnimi členki so skladijsko okrepljeni nasproti stavkom brez člena.⁸ Pomenske skupine poudarnih členkov so: poudarni⁹ (*ravno, prav, posebno, posebej, zlasti, predvsem, celo*), izvzemalni (*le, samo, edino, komaj, vsaj*), dodajalni (*tudi*) in presojevalni (*približno, tako, skoraj*) členki.

3 Vezanost¹⁰ členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen je

⁶ Navezovne členke (čeprav še ne tako poimenovane) in njihovo vlogo je opazil že Luka Svetec (1862: 408): »Tisti *i*, s katerim Slovenci v prilikah govor začinjamo, kakor: *I, kaj praviš? I, pa mu daj! I, no pa pojdi!* itd. ni veznik.« (Podč. N. J.)

⁷ Tudi v češki slovnici (1996) so poudarni členki opredeljeni kot izrazi, ki poudarjajo določen stavčni člen, oziroma so skupaj z označenim izrazom sestavni del stavčnega člena. Ugotavljajo, da se vrednost povedi z njihovo rabo lahko omeji ali razširi.

⁸ Skladijsko okrepljeni stavki so stavki, v katerih členek zasede dodaten skladijski položaj in s tem zoži ali spremeni pomen povedi. Prim. T. Petrič (1993: 252).

⁹ Poudarni členki v širšem smislu (poudarni, izvzemalni, dodajalni, presojevalni) so vsi členki, ki imajo vlogo izpostavljanja posameznega stavčnega člena, poudarni členki v ožjem smislu pa so členki (*ravno, prav, posebno, posebej, zlasti, predvsem, celo*), ki imajo pomen poudarjanja tistega stavčnega člena, katerega del so.

¹⁰ Pojem vezanost oziroma navezovanje razumemo kot odvisnost pomensko in skladijsko razmerje med členkom in besedno vrsto, ob kateri členek stoji, oziroma člena in stavčnega člena, katerega del je členek. Prim. pojem vezanje pri J. Toporišču (1992: 351): »To, da se kaj s čim kakor koli veže, npr. pridevnik s samostalnikom (*lepa hiša*) /.../« Pojem nanašanje, ki ga uporablja I. Černelič (1993: 224), se zdi manj ustrezen, ker je kot termin že zaseden:

pomenskorazločevalna med vrstami členkov.¹¹ Naklonski členki stojijo zlasti ob glagolu in so skladenjsko del povedka, medtem ko poudarni členki stojijo tudi ob drugih besednih vrstah (samostalniški in pridevniški besedi, prislovu, povedkovniku) in so tako skladenjsko del osebka, predmeta, prislovnega določila, povedkovega prilastka, povedkovega določila in povedka. Na njihovo vlogo izpostavljanja stavčnega člena je opozorila I. Černelič (1993: 224): »Poudarni, presojevalni, izvzemalni členki se /.../ nanašajo na posamezni stavčni člen, kar jim je skupno. Možno bi jim bilo dati skupinsko ime poudarni členki, ker člen, na katerega se nanašajo, v stavku podčrtujejo, izpostavljajo, imajo pa lahko sami izraziti pomen.«¹²

Na vezanost člena na posamezno besedno vrsto oziroma njegovo skladenjsko vlogo v povedi bi moral opozoriti slovar s sistematično razvrščenimi primeri v ponazarjalnem gradivu pri posameznem geslu. V *Slovenskem pravopisu 1962* je pri nekaterih členkih, ki so tam sicer neustrezno poimenovani kot prislovi, označena vezanost na posamezno besedno vrsto:

vsáj prisl. omejuje

~ kruha mi dajte (če ne drugega), ~ pet (najmanj), ~ piši (če že ne prideš), ~ tukaj (če že ne povsod), ~ danes (če že ne zmeraj), ~ malo, ~ zaradi otroka, ko bi ~ znal

zlasti poudarni prisl.

~ Janez pridno dela, Janez je ~ priden, ~ riše rad, ~ danes ne, ~tukaj ne, govori se mnogo, ~ da pride cesta v vas

3.1 Metode za analizo poudarnih členkov

3.1.1 Vstavljanje členkov v besedilo

S to metodo ugotovimo skladenjski položaj, vlogo in deloma tudi pomen členkov.

Želim, da prav/tudi/zlasti/samo ti to storiš.

* *Želim, da približno ti to storiš.*¹³

Primeri kažete, da presojevalni členek *približno* ne more stati ob samostalniških zaimkih.

Nisem ravno zdravnica.

* *Nisem celo zdravnica.*

»referenca /tj. nanašanje/ /je/ tvorčeva duševnostna dejavnost, ki pojem (pomen) povezuje na eni strani z glasovno/pisno množico, s katero se izraža, na drugi pa s predmetom, ki v resnici obstaja.« (Toporišič 1981: 8.)

¹¹ Ta lastnost je deloma razločevalna tudi med členki in prislovi. J. Toporišič (1991: 7, 1992: 70, 71) je ugotovil, da lahko členki kot »skrčki celih stavkov« stojijo ob vseh besednih vrstah, medtem ko so prislovi precej bolj vezani na rabo ob določeni besedni vrsti.

¹² O tem pravzaprav govori že J. Toporišič (1966: 164), vendar mu kljub temu vloga členkov ni osnovno merilo za delitev členkov: »Posebno pozornost obračajo na besedo (ali besedno zvezo ali stavek), pred katero stojijo, tako imenovani poudarni prislovi /tj. členki/: *prav, ravno, posebno, predvsem, zlasti*. Uporabljajo se ob kateri koli besedni vrsti.«

¹³ Povedi, označene z zvezdico, so nesmiselne. So le poskus vstavljanja različnih poudarnih členkov v besedilo.

Primeri kažejo, da s členkom *celo* v primerjavi s členkom *ravno* govorec ne izraža zadržka.¹⁴

3.1.2 Smiselna zamenjava z drugimi členki

S to metodo ugotovimo, kakšen pomen ima členek v določeni povedi. Včasih je namreč mogoče členek smiselno zamenjati z drugim členkom ob nekoliko zamenjanem besednem redu:

Ravno sprti nismo, prav radi se pa tudi nimamo. → *Sprti sicer nismo, radi se pa tudi nimamo.*

V obeh primerih govorec s členkoma (*ravno*, *sicer*) izraža zadržek.

3.1.3 Metode stavčne vprašalnice

3.1.3.1 Členki kot besedna vrsta nimajo stavčne vprašalnice, lahko pa uporabimo vprašalnice, da ugotovimo, del katerega stavčnega člena je členek v stavku.

Tudi sosed je najel vikend. → členek je del osebka

Sosed je najel tudi vikend. → členek je del predmeta

Sosed je vikend tudi najel. → členek je del povedka

Sosеду je bil vikend tudi všeč. → členek je del povedkovega določila

Tudi sosedov Janez je najel vikend. → členek je del prilastka

Prehod za pešce je tudi pred šolo. → členek je del prislovnega določila

Ravno tak je kot oče. → členek je del povedkovega prilastka

3.1.3.2 Vprašalnice lahko uporabimo za besednovrstno in skladenjsko ločevanje homonimov

- *To se je posrečilo med sto komaj njemu.* → *komaj* je **členek**, ki je skladenjsko del predmeta (*komu*?)

- *Hitro hodi, da ga komaj dohajamo.* → *komaj* je **prislov**, ki je skladenjsko prislovno določilo načina (*kako*?)

Da gre res za prislov, preverimo še z metodo vstavljanja besedne vrste v besedilo in metodo smiselne zamenjave z drugimi besedami iz iste vrste: *Hodi hitro, da ga komaj/s težavo/težko dohajamo.* Členek *komaj* je mogoče skladenjsko zamenjati z drugimi poudarnimi členki: *Seže mu komaj/le/samo/vsaj do pasu.; To se je posrečilo med sto komaj/samo/le/edino njemu.*

4 Poudarni členki

4.1 Poudarni členki, ki stojijo ob vseh predmetnopomenskih besedah: samostalniški in pridevniški besedi, glagolu, prislovu in povedkovniku in so skladenjsko del vseh stavčnih členov: osebka, predmeta, povedka, prislovnega določila, povedkovega določila, prilastka in povedkovega prilastka, so členki *predvsem*, *celo*, *samo*, *le*, *vsaj*, *tudi*, *skoraj*.¹⁵

¹⁴ Členki zadržka spadajo v skupino naklonskih členkov, s katerimi govorec pritrjuje naslovniku oziroma sebi z zadržkom: *Piše že, vendar slabo. To je sicer lepo, je pa zame predrago.*

¹⁵ Ti členki so v SSKJ (1994: 1667, 81, 1190, 480, 1550, 1434, 1233) obravnavani v samostojnem geslu z neustrezno besednovrstno oznako (prislov).

4.1.1 Poudarni členek *predvsem*

- Členek *predvsem* pred samostalniško besedo¹⁶ je skladenjsko del osebka, predmeta in prislovnega določila: *Oglašajo se ptice, predvsem pa strnadi.*; *Jezen je na ves svet in predvsem nase*.; *Male oglase objavlja samo ob delavnikih, predvsem v soboto*.
- Členek *predvsem* pred pridevniško besedo je skladenjsko del prilastka, povedkovega prilastka in povedkovega določila: *Kupoval bom predvsem slovenske izdelke*.¹⁷; *Z izleta se je vrnil predvsem lačen*.; *Manekenke so predvsem postavne*.
- Členek *predvsem* pred prislovom je skladenjsko del prislovnega določila: *Nekateri poskušajo predvsem teoretično pojasniti neznane pojave*.
- Členek *predvsem* pred glagolom: *Otroci se na igrišču predvsem zabavajo in igrajo*.
- Členek *predvsem* pred povedkovnikom je del povedkovega določila: *Obleka mu je predvsem všeč, ni pa udobna*.

4.1.2 Poudarni členek *celo*

- Členek *celo* pred samostalniško besedo je skladenjsko del osebka, predmeta, prislovnega določila in povedkovega določila: *Saj pravijo, da celo ptič želi pred smrtjo še enkrat videti kraj, kjer je zagledal beli kraj*.; *Celo s starši se prepira*.; *Celo po smrti mu ne more odpustiti*.; *Njegova mama je celo zdravnica*.
- Členek *celo* pred pridevniško besedo je skladenjsko del prilastka, povedkovega določila, povedkovega prilastka: *Mlajša sestra je imela že dvanajst let in bi lahko oskrbovala domača dela: bila je celo močnejša od Anke*.; *Tvoja pomoč mu je celo nadležna*.; *Fant je s poroko postal celo pameten*.
- Členek *celo* pred prislovom je skladenjsko del povedkovega določila: *Celo včeraj smo delali, čeprav je bil praznik*.
- Členek *celo* pred glagolom je skladenjsko del povedka:¹⁸ *Ljudje so se jih že tako privadili, da se jim celo zdi, da sta samo dva psa, nekateri pa še teh dveh ne vidijo in gredo brezbrizno svojo pot naprej*.
- Členek *celo* pred povedkovnikom je skladenjsko del povedkovega določila: *Obleka mu je bila celo všeč*.

¹⁶ SSKJ navaja samo primere členka *predvsem* ob samostalniku. Iz listkovnega gradiva na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša sem izpisala tudi primere, ko je členek pred drugimi besednimi vrstami.

¹⁷ Vprašalnica po osebku je v tem primeru pomensko neustrezna: *Kaj bom kupoval? Predvsem izdelke*. Členek je torej del prilastka: *Katere izdelke bom kupoval? Predvsem slovenske*.

¹⁸ Členek *celo*, ki stoji pred glagolom in je skladenjsko del povedka, ima v povedi večinoma vlogo stopnjevanja. Strukturno je taka poved sestavljena iz najmanj dveh glagolskih stavkov, členek *celo* pa stoji pred zadnjim glagolom. Brez členka *celo* taka poved ne bi imela pomena stopnjevanja. Primeri: *Kot moralist in človek volje se razjezi nase in si celo zagrozi, da bo celotni stroj zavrgel*.; *Sklepne vezi, ki spajajo sklepno glavico in sklepno jamico, se pri nerodni stopinji, padcu ali udarcu lahko pretegnejo ali celo natrgajo*. Vlogo stopnjevanja povedi ima tudi pred drugimi besednimi vrstami, in sicer pri naštevanju:

- pred samostalniško besedo: *Odpadla je volja do idealnih zamisli, volja do obvladovanja sveta in samoobvladovanja, celo volja do obupa*.

- pred pridevniško besedo: *Vsak od socialnih subjektov je avtonomen, samostojen, močan, njihovi medsebojni odnosi so resni, stvarni, celo ostrti*.

4.1.3 Izvzemalni členek *samo*¹⁹

- Členek *samo* je pred samostalniško besedo skladenjsko del osebka, predmeta, prislovnega določila in povedkovega določila: *V mislih ji je samo on.*; *Ima samo mater.*; *Poznam jo samo na videz.*; *To ni samo njeno.*
- Členek *samo* je pred pridevniško besedo del prilastka in povedkovega prilastka: *Ambulanta sprejema samo nujne primere.*; *Sin se je vrnil iz vojske, hvala bogu, samo bolan.*
- Členek *samo* je pred prislovom skladenjsko del prislovnega določila: *Samo enkrat sem ga videl.*
- Členek *samo* je pred glagolom skladenjsko del povedka: *Georges je samo zamahnil z roko.*
- Členek *samo* je pred povedkovnikom del povedkovega določila: *Obleka mu ni bila samo všeč, tudi poceni je bila.*

4.1.4 Izvzemalni členek *le*²⁰

- Členek *le* pred samostalniško besedo je skladenjsko del osebka, predmeta, prislovnega določila in povedkovega določila: *Od morskih živali je sesalec le kit.*; *Živel sem le z očetom.*; *Avtobus ustavi le na postaji.*; *Otrok je le otrok, mora se igrati.*
- Členek *le* pred pridevniško besedo²¹ je skladenjsko del prilastka in povedkovega prilastka: *Vzemi, pa le en kos.*; *Sin se je vrnil iz vojske, hvala bogu, le bolan.*
- Členek *le* pred prislovom je skladenjsko del prislovnega določila: *Človek se namreč le redkokdaj znajde v čisti poziciji do nature.*
- Členek *le* pred glagolom je skladenjsko del povedka: *Brez moči si in lahko le gledaš, kako vse razpada.*
- Členek *le* pred povedkovnikom je skladenjsko del povedkovega določila: *Obleka mu je bila le všeč, kupil je ni.*

4.1.4.1 Modifikacija izvzernalnega členka²²

- Členek *le* pred glagolom, kadar ga ne moremo zamenjati s členkom *samo*, je naklonski členek, ki izraža govorčevo domnevo: *Nazadnje je le priznal, da se je zmotil. Če pa le vztrajate, ga bom poklical.*
- Členek *le/samo* pred glagolom velelnikom ni izvzemalni, pač pa poudarni: *Le čakaj, te že ujamem. Samo pogledite, kako je lepo.*²³

¹⁹ *Samo* je izvzemalni členek po pomenu, po vlogi pa poudarni.

²⁰ Primerjava pomenskih obravnav, navedenih primerov in analize skladenjskih vlog členka *samo* in *le* v SSKJ in listkovnem gradivu pokaže, da sta členka sinonimna. Na sinonimnost opozarja SSKJ (1994: 480) pri členku *le*: »2. izraža popolno omejenost na navedeno dejanje; *samo*«. (Podč. N. J.)

²¹ SSKJ nima primera izvzernalnega členka *le* pred pridevniško besedo.

²² Pod pojmom modifikacija razumemo spremembo pomenske skupine členka v določenih pogojih, ki so vezani na določen stavčni člen ali določeno besedno vrsto.

²³ SSKJ (1994: 480) pripisuje členku *le/samo* skladenjskonaklonsko vlogo: »izraža spodbudo, poziv«. Menimo, da ima členek vlogo poudarjanja, ker je že z velelnikom izražen velelni skladenjski naklon (spodbuda, poziv), členek ta naklon le poudarja. Bolje bi bilo, da bi SSKJ pripisal členkoma *le* in *samo* pred velelnikom pomen poudarja/krepi spodbudo, poziv.

4.1.5 Izvzemalni členek *vsaj*

- Členek *vsaj* je pred samostalniško besedo skladijsko del osebka, predmeta, prislovnega določila: *Moral bi biti zadovoljen, da vsaj nekdo skrbi zanjo.; Vsaj pred drugimi se zadrži; O, moj Bog, da bi bila že vsaj v Solkanu.*
- Členek *vsaj* pred pridevniško besedo je skladijsko del prilastka: *Plenum je govoril tudi o problemih, ki naj bi zagotovili vsaj minimalne pogoje ob sklepanju založniških pogodb.*
- Členek *vsaj* pred prislovom je skladijsko del prislovnega določila: *Vsaj začasno ga sprejmite.*
- Členek *vsaj* pred glagolom je skladijsko del povedka: *Na praznovanje bi jih lahko vsaj povabili.*
- Členek *vsaj* pred povedkovnikom je skladijsko del povedkovega določila: *Ko bi mu bilo darilo vsaj všeč.*

4.1.6 Dodajalni členek *tudi*²⁴

- Členek *tudi* pred samostalniško besedo je skladijsko del osebka, predmeta, prislovnega določila: *Tudi mama se včasih razjezi.; Poškodoval si je tudi nogo.; Krepkejšje mišice zahtevajo močnejše hrapavine in kostne grebene tudi na lobanji.*
- Členek *tudi* pred pridevniško besedo je skladijsko del prilastka in povedkovega določila: *Po nenehnih uspehih so odnehali tudi najbolj trmasti.; Ne mogla bi imeti žival boljše oskernice, zato ji je pa tudi hvaležna.*
- Členek *tudi* pred prislovom je skladijsko del prislovnega določila: *Uspelo jim je tudi tokrat.*
- Členek *tudi* pred glagolom je skladijsko del povedka: *Jezi se in tudi kolne včasih.*
- Členek *tudi* pred povedkovnikom je skladijsko del povedkovega določila: *Obleka mu je bila tudi všeč, ni bila samo poceni.*

4.1.6.1 Modifikacije dodajalnega členka *tudi*

4.1.6.1.1 Zdi se, da ni ostre meje med dodajalnim in poudarnim členkom *tudi*.²⁵ Pomen je določljiv samo iz sobesedila in okoliščin sporazumevanja v govorjenem besedilu. Funkcijsko ločevanje:

- **Dodajalni členek** je, kadar v besedilu **ni** smiselno zamenljiv s poudarnim členkom *celo*: *Tudi moja mama nosi klobuk, ne samo tvoja.*
- **Poudarni členek** je, kadar se pomen besedila bistveno ne spremeni, če ga zamenjamo s poudarnim členkom *celo*. V teh primerih gre za pomen stopnjevanja:

²⁴ *Tudi* je dodajalni členek po pomenu, po vlogi pa spada med poudarne členke. J. Toporišič nedosledno rabi pojem dodajalni členek:

a) kot členek: *Je tudi pametna.* (Toporišič 1984: 384.),

b) kot (besedotvorni) morfem: »dodajalni členek /je/ /o/blikoslovni členek, ki se besedi dodaja v nekako okrepitev ali kot besednovrstna oznaka, npr. -j, -le, (-koli): v besedah kot *kđaj, precej, sedaj, tedaj, semkaj; semle, tulele, kadar; kdorkoli* (bolje *kdor koli*).« (Toporišič 1992: 25.)

²⁵ J. Toporišič (1992: 199) pod pojmom poudarni členek, »ki obrača posebno pozornost delu stavka«, navaja primer z dodajalnim členkom *tudi*: *Tudi sosed je prodal hišo.*

*Vsemu se je moral odpovedati, tudi/celo upanju. Mnogi so omedleli, nekateri tudi/celo umrli. Tudi/celo pri vas nisem bil tako postrežen.*²⁶

4.1.6.1.2 V zanikanih povedih členek *tudi* nima pomena dodajanja. Zdi se, da je tu ustrežnejši členek *niti*:²⁷ *Ker ni imel tudi enega samega centava, ni mogel jesti, tako da se je nekega dne nezavesten zgrudil.; Pedro ga je očita joče pogledal, privlekel iz žepa nožič, narejen iz stolčene ga ključa za odpiranje pločevink, si zarezal globoko v roko in mu pokazal rano: tudi kapljica krvi ni pritekla iz nje.*

4.1.7 Presojevalni členek *skoraj*²⁸

- Členek *skoraj* pred samostalniško besedo je del osebka, predmeta, prislovnega določila, povedkovega določila, povedkovega prilastka: *Randy je bolj zaupal moji osebni očarljivosti kot jaz.; Skoraj nikogar od navzočih nisem poznal.; Toliko mi je bilo do naklonjenosti tega človeka, da sem stal pred njim skoraj v zadregi.; Bil je še skoraj otrok, ko so mu umrli starši.; Vrnil se je skoraj junak.*

- Členek *skoraj* pred pridevnikom je skladenjsko del povedkovega določila, prilastka in povedkovega prilastka: *Njegova koža je skoraj črna.; Ravno tedaj je Alonso opazil, da je zadaj na voz privezan skoraj nag Indijanec; Prebudil sem se skoraj zadušen.*

- Členek *skoraj* pred prislovom je skladenjsko del prislovnega določila: *Skoraj vedno najde kak izgovor.*

- Členek *skoraj* pred glagolom je skladenjsko del povedka: *Od udarca bi skoraj omedlel.*

- Členek *skoraj* pred povedkovnikom je skladenjsko del povedkovega določila: *Skoraj sram ga je bilo pred toliko ljudmi.*

4.2 Poudarna členka *ravno* in *prav* stojita ob vseh predmetnopomenskih besedah razen ob glagolu in sta del vseh stavčnih členov razen povedka.²⁹ Členek *ravno* sicer stoji pred glagolom v zanikanih povedih, vendar ni poudarni členek, ampak členek zadržka. Ne moremo ga namreč smiselno zamenjati z nobenim poudarnim členkom, lahko pa ga zamenjamo s členkom zadržka *sicer*³⁰ ob nekoliko zamenjanem besednem redu: *Ravno sprti nismo, prav radi se pa tudi nimamo. → Sprti sicer nismo, prav radi se pa nimamo.*³¹ V trdilnih povedih je členek *ravno* pred

²⁶ SSKJ za te primere dobro določi pomen »2. stopnjuje povedano z dodatno, močnejšo ali nepričakovano trditvijo.« (Podč. N. J.)

²⁷ To kažejo tudi pomenske razlage pri členkih *tudi* in *niti* v SSKJ. Členek *niti* ima v 1. pomenu določeno: »krepi zanikanje a) s poudarjenim izključevanjem /.../ b) z izključevanjem pričakovanega /.../«. Členek *tudi* v tem pomenu ni nevtralen, saj ima kvalifikatorsko oznako *ekspresivno*: »3. ekspr. , v nikalnih stavkih poudarja zanikanje«.

²⁸ *Skoraj* je presojevalni členek po pomenu, po vlogi pa poudarni členek.

²⁹ Členka sta v SSKJ (1994: 110, 967) obravnavana v samostojnem geslu z neustrezno besednovrstno oznako (prislov).

³⁰ Potrditev, da je v določenih pogojih členek zadržka, imamo v pomenski in kvalifikatorski določitvi v SSKJ (1994: 1110): »2. v nikalnih stavkih izraža rahlo omejitvev«. (Podč. N. J.)

³¹ SSKJ ne navaja sinonimnosti členkov *ravno* in *sicer*. Primerjava pomenov v obeh geslih pokaže, da je zamenjava členkov smiselna, saj oba členka v določenih pogojih izražata rahlo omejitev oziroma pridržek. Pogoj za sinonimnost členkov je skladenjski. Členek *ravno*

glagolom naklonski (čustvovalni) členek: *Ti se pa ravno spoznaš na te stvari.*³²V primeru *Vlak je ravno odpeljal* je *ravno* časovni prislov ('*ravnokar*'), ne členek.

- Členka *ravno* in *prav* sta pred samostalniško besedo skladijsko del osebka, predmeta in prislovnega določila: *Ravno/Prav on je to storil.*; *Videl sem ravno/prav njega.*; *Avtomobil je ustavil ravno/prav pred hišo.*

- Členka *ravno* in *prav* pred pridevniško besedo sta skladijsko del prilastka in povedkovega prilastka: *Ravno/prav tisto obleko bom kupil.*³³; *Ravno/prav tak je kot oče.*

- Členka *ravno* in *prav* pred prislovom sta skladijsko del prislovnega določila: *Ravno/prav tako govori kot njegov brat.*

- Členka *ravno* in *prav* pred povedkovnikom sta skladijsko del povedkovega določila: *Obleka mu je ravno prav.*; *Obleka mu je prav vseč.*

4.2.1 Modifikacije poudarnega členka *ravno*

4.2.1.1 Stavčnočlenska modifikacija poudarnega členka *ravno*

Stavčnočlenska modifikacija je sprememba pomena členka, kadar je del določenega stavčnega člena. Vezanost na besedno vrsto je drugotna.

- Členek *ravno* kot del povedkovega določila v zanikani povedi je členek zadržka. V povedkovem določilu je lahko samostalniška, pridevniška beseda ali prislov: *Nisem ravno zdravnica.*; *Dež ni ravno potreben.*; *Ni ravno najbolj pameten, je pa priden.*

- Členek *ravno* kot del povedkovega prilastka v zanikanih povedih je členek zadržka. V povedkovem prilastku je lahko samostalniška, pridevniška beseda ali prislov: *Ni se vrnil ravno junak/pošten/kmalu.*

4.2.1.2 Besednovrstna modifikacija poudarnega členka *ravno*

Besednovrstna modifikacija je sprememba pomena členka pred določeno besedno vrsto. Členek *ravno* pred kakovostnim in vrstnim pridevnikom v zanikanih povedih je členek zadržka: *Nisem ravno žalostna;* *Ta izdelek ni ravno slovenski.*

4.2.2 Modifikacija poudarnega členka *prav*

Kadar je členek *prav* rabljen pastavčno, je naklonski (pritrjevalni) členek. To je pogosto v govorjenem besedilu v dvogovoru:

Poslednji Mohikanec: Mali beli brat nima slame pod skalpom.

Kralj Matjaž: Prav, pa naj gre.

4.3 Poudarni členek *zlasti* in izvzemalni členek *edino* stojita ob vseh

izraža zadržek samo v zanikani povedi. Dokaz je nesmiselna zamenjava s členkom zadržka *sicer* v nezanikanih povedih: *To je sicer lepo, je pa zame predrago.*; *Ljudje so sicer mnogo govorili o tem, toda pravega vzroka ni nihče poznal.*

³² Potrditev, da gre za členek, imamo v slovarskem kvalifikatorskem pojasnilu, ki je v bistvu členkov stavčni ustreznik (*nič se ne spoznaš*). J. Toporišič (1984: 385) uvršča take primere med spodbujalne trdilne členke. V prispevku uvrščamo take členke med naklonske (čustvovalne) členke, ker z njimi govorec izraža svoje duševno stanje (nejevoljo) in razmerje do naslovnika (vzvišeno, podcenjevalno, ironično).

³³ Dokaz, da je členek skladijsko del prilastka, ne del predmeta, je vprašalnica: *Katero obleko bom kupil? Ravno/prav tisto.* Poved ima drug pomen, če je členek del predmeta: *Kaj bom kupil? Ravno/prav obleko.*

predmetnopomenskih besedah razen ob povedkovniku in sta del vseh stavčnih členov.³⁴

- Členka *zlasti* in *edino* pred samostalniško besedo sta skladenjsko del osebka, predmeta in prislovnega določila: *Tehnične predmete so si ogledovali zlasti fantje.*; *Vse je pogorelo, edino hlev je ostal.*; *Otroka, zlasti še mladostnika, ni mogoče vzgajati brez poznavanja njegove duševnosti.*; *Fant uboga edino očeta.*; *Prstne odtise uporabljajo zlasti v kriminologiji.*; *Kaj takega se ti primeri edino v sanjah.*

- Členek *zlasti* pred pridevniško besedo je skladenjsko del prilastka, povedkovnega določila in povedkovnega prilastka: *Fantje so si ogledovali zlasti tehnične predmete.*; *Za oprijemanje je zlasti pomemben gibljiv sklep.*; *S potovanja se je vrnila zlasti lačna.*

- Členka *zlasti* in *edino* pred prislovom sta skladenjsko del prislovnega določila: *Suša je izrazita zlasti tam, kjer je zemlja plitva.*; *Edino tam se spočije.*

- Členka *zlasti* in *edino* pred glagolom sta skladenjsko del povedka: *Zlasti poje rad.*; *Edino peti ne zna.*

4.3.1 Besednovrstna modifikacija členka *edino*

Členek *edino* pred kakovostnim pridevnikom je poudarni členek in je skladenjsko del povedkovnega določila: *edino pravi/pravilen/veljaven/zveličaven*. Samo pred kakovostnim pridevnikom se ga ne da zamenjati z izvzemalnim členkom *le/samo*, pred svojilnim in vrstnim pridevnikom je ta zamenjava mogoča: *edino/le očetov*, *edino/le slovenski*, *edino/le tak (šampon)*.

4.4 Členki, ki ne morejo biti ob vseh besednih vrstah, so: *posebno*, *komaj*, *približno*, *tako*.³⁵

4.4.1 Členki *posebno*, *komaj*, *tako* ne morejo biti ob glagolu³⁶ in povedkovniku.

- Poudarni členek *posebno* in izvzemalni členek *komaj* pred samostalniško besedo sta del osebka, predmeta in prislovnega določila: *Posebno mama ga razvaja.*; *To ni razprava, ampak komaj osnutek zanjo.*; *Posebno z očetom sta velika prijatelja.*; *To se je posrečilo od sto udeležencev komaj njemu.*; *Veliko je delal posebno na vrtu.*

³⁴ Členka sta v SSKJ (1994: 1667, 188) obravnavana v samostojnem geslu z neustrezno besednovrstno oznako (prislov).

³⁵ Členka *posebno* in *približno* sta v SSKJ (1994: 929, 1039) obravnavana neustrezno kot podgeslo pridevnika *poseben*, *približen* z besednovrstno oznako prislov. Členka *komaj* in *tako* sta v SSKJ (1994: 415, 1374, 1375) obravnavana v samostojnem geslu z neustrezno besednovrstno oznako (prislov).

³⁶ Kadar je členek *posebno* pred glagolom (v zanikanih povedih), je členek zadržka, ne poudarni členek: *Svojega razpoloženja ni posebno skrival*. Pred glagolom je *komaj* prislov, ne členek: *Hodi hitro, da ga komaj dohajamo*. Izvzemalni členek *komaj* se od prislova *komaj* loči funkcijsko:

- Izvzemalni členek je mogoče skladenjsko zamenjati z drugimi izvzemalnimi členki, pri čemer zanemarimo pomenski premik, ki ga povzroči zamenjava: *Seže mu komaj/le/samo/ vsaj do pasu. To se je posrečilo med sto komaj/le/samo/edino njemu.*

- Prislov je mogoče zamenjati z drugimi prislovi ali besedami, ki so skladenjsko prislovno določilo: *Hodi hitro, da ga komaj/težko/s težavo dohajamo.*

Seže mu komaj do pasu. V SSKJ so navedeni samo primeri členka *posebno* pred samostalniško besedo, ki so v stavku del predmeta in prislovnega določila. Členek *posebno* lahko stoji tudi pred pridevniško besedo in prislovom. Presojevalni členek *tako* pred samostalniško besedo je del prislovnega določila: *Tako v soboto ali nedeljo bo prišel.*

- Členka *posebno* in *komaj* pred pridevniško besedo sta del prilastka: *Posebno bratove reči so mi všeč*³⁷; *Star je komaj štirinajst let.*

- Členka *posebno* in *komaj* pred prislovom sta del prislovnega določila: *posebno ponoči*; *Komaj včasih je pogledal po njej.*

4.4.1.1 Modifikacija poudarnega členka *posebno*

Členek *posebno* pred pridevniško besedo v zanikani povedi je členek zadržka: *Zanjo ni posebno vnet. Ni posebno velik.* Mogoče ga je zamenjati s členkom zadržka *sicer* (ob nekoliko zamenjanem besednem redu in dodanim protivnim stavkom, ki ga členek *sicer* zahteva za izražanje zadržka) ali modificiranim členkom zadržka *ravno*, ne pa s poudarnim členkom *zlasti*. *Zanjo sicer ni posebno vnet, mu je pa všeč.*

4.4.2 Členek *približno* ne more biti ob samostalniški besedi, glagolu³⁸ in povedkovniku

- Členek *približno* pred pridevniško besedo je skladenjsko del prilastka: *Tehta približno sto kilogramov.*

- Členek *približno* pred prislovom je skladenjsko del prislovnega določila: *Vzela je pet ali sedem okoli pasu ohlapnih, pod prsmi zadrgnjenih, približno bidermajersko urezanih oblek.*

Preglednica: Vezanost poudarnih členkov na besedno vrsto

Členki, ki stojijo pred vsemi predmetnopomenskimi besednimi vrstami, so grafično okrepjeni.

	Samostalniška beseda	Pridevniška beseda	Glagol	Prislov	Povedkovnik
<i>ravno</i>	+	+	-	+	+
<i>prav</i>	+	+	-	+	+

³⁷ Členek je v tem primeru del prilastka, ker je izpust pridevnika nesmiseln, samostalnik pa lahko izpustimo, če je iz sobesedila znano, o čem govorimo: *Brat in sestra imata precej zanimivih reči. Posebno bratove so mi všeč.* Prilastkovo vlogo funkcijsko dokazuje stavčna vprašalnica: *Čigave reči so mi všeč? Posebno bratove.* Primer kaže, da so členki res vezani na posamezno besedno vrsto in da je ta lastnost razločevalna nasproti prislovom: *Bratove reči so mi posebno všeč*, kjer je *posebno* prislov lastnosti, ki ni zamenljiv s poudarnim členkom *zlasti* in ima stavčno vprašalnico *kako?* Dve različni vlogi členka *posebno*, ki sta razvidni samo iz predhodnega besedila, ponazarja naslednji primer:

(1) *Oče ima nov suknjič, brat nov klobuk. Posebno (bratov) klobuk je zelo lep.* Stavčna vprašalnica je: *kaj je zelo lepo? Posebno klobuk.* Členek je del osebka.

(2) *Oče in brat imata nov klobuk. Posebno bratov (klobuk) je zelo lep.* Stavčna vprašalnica je: *kateri klobuk je zelo lep? Posebno bratov.* Členek je del prilastka.

³⁸ Pred glagolom je *približno* prislov: *približno določiti/ocenim/so izračunali.* Zamenjamo ga lahko z drugimi prislovi ali besedami v vlogi prislovnega določila (*nenatančno, na oko*).

posebno	+	+	-	+	-
zlasti	+	+	+	+	-
predvsem	+	+	+	+	+
celo	+	+	+	+	+
samo	+	+	+	+	+
le	+	+	+	+	+
edino	+	+	+	+	-
komaj	+	+	-	+	-
vsaj	+	+	+	+	+
tudi	+	+	+	+	+
približno	-	+	-	+	-
tako	+	+	-	+	-
skoraj	+	+	+	+	+

Viri in literatura

- ČERNELIČ KOZLEVČAR, Ivanka, 1993, O delitvi členkov, *Zbornik slavističnega društva Slovenije* 3, 213–225.
- ČERNELIČ, Ivanka, 1991, Členek kot besedna vrsta, *Jezikoslovni zapiski*, 73–85.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois, 1996, *Stručná mluvnice česká*, Praha.
- JESENOVEC, Fran, 1944, Pomenske funkcije slovenskih členic, Odlomek iz razprave o slovenskem modu, *Zbornik zimske pomoči*, 529–536.
- PETRIČ, Teodor, 1993, Stavki z naklonskimi členki kot okrepljene skladenjske zgradbe, *Jezik tako in drugače*, Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 252–262.
- PETRIČ, Teodor, 1994, Partikelfunktionen und Bedeutungsverschiebungen im Deutschen und Slowenischen, *Znanstvena revija* 2, 197–212.
- PETRIČ, Teodor, 1995, *Naklonski členki v nemščini*, doktorsko delo, Ljubljana. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1994, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- SVETEC PODGORSKI, Luka, 1862, O členkih, *Novice*, 407, 415, 427. *Slovenski pravopis* 1962, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1966, *Slovenski knjižni jezik* 2, Maribor, Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1974, Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika, *Slovenski jezik, literatura in kultura*, 29–50.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1974/75, Esej o slovenskih besednih vrstah, *Jezik in slovstvo* 20, 295–305.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1982, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984, *Slovenske slovnica*, Maribor, Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1991, Členki in njihovi stavčni ustrezniki, *XXVII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 24. 6.–13. 7, Ljubljana, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 3–16.

TOPORIŠIČ, Jože 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, Cankarjeva založba.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 1984, Nova slovenska skladnja J. Toporišiča, *Slavistična revija* 2 (32), 142–155.

VIDOVIČ MUHA, Ada, 1992, Slovniciha obvestilnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Zbornik slavističnega društva* 3, 35–49.

Co-occurrence of Emphatic Particles with Particular Parts of Speech or Sentence Elements

Summary

The emphatic particles ravno, prav, posebno, predvsem, zlasti, celo, le, samo, edino, komaj, vsaj, tudi, približno, tako, skoraj *cannot form an independent sentence because their role within the sentence is to expose the sentence element in which they occur. The particles* predvsem, celo, samo, le, tudi, skoraj *occur with all content words and are a syntactic part of all sentence elements. Semantic modifications towards modal particles can be observed* (le, samo *are used to express exclusion, tudi expresses addition*). *The emphatic particles* ravno, prav *do not occur with verbs in this meaning and are not a part of the predicative. Under special circumstances* (in negative sentences) *the particle* ravno *becomes a modal particle* (a particle of reservation). *The particle* prav *used as a sentence is a particle of assent. The emphatic particle* zlasti *and the particle* edino *expressing exclusion do not occur with the subject or object complement, but they can occur in all sentence elements. The particle* edino *before a qualitative adjective is an emphatic particle and does not express exclusion. The emphatic particles* posebno, komaj, približno, tako *occur only with a limited group of parts of speech or sentence elements. The particles* posebno, komaj, tako *cannot be combined with verbs or subject/object complements, and the particle* približno *not even with nominal phrases. From the semantic point of view the particle* posebno *before an adjectival phrase in a negative sentence is a modal particle* (a particle of reservation).

A dictionary should show systematically (i.e. according to the parts of speech) *the co-occurrence of particles and individual parts of speech together with their syntactic role* (i.e. the occurrence in a specific sentence element) *in the illustrative examples for individual headwords.*